

Естетичне виховання в системі педагогічних поглядів

О.Кониського

У статті розкрито місце і роль естетичного виховання в творчій спадщині О.Кониського, виокремлено засоби естетичного виховання: художнє слово, музика, природа рідного краю.

Ключові слова: естетичне виховання, моральне виховання, національне виховання.

У період реформування вітчизняної системи освіти актуальною стає проблема відродження духовної культури українського народу. Вагомого значення набуває естетичне виховання підростаючого покоління, оскільки воно сприяє збереженню національних традицій і загальнолюдських цінностей. Тому необхідний не лише ґрунтовний аналіз сучасної теорії естетичного виховання, але й вивчення, аналіз, узагальнення та творче використання позитивного педагогічного досвіду минулого.

Серед визначних українських діячів другої половини ХІХ ст. гідне місце займає О. Кониський (1836-1900 рр.) – педагог, просвітитель, письменник, громадський діяч, прихильник української національної ідеї. Як зазначає О. Сухомлинська, О. Кониський належить до когорти педагогів, які спираючись на етнографічно-культурницьку, народницьку парадигму, мислили в контексті натурфілософії: єдності людини і природи, людини і Бога [1, с. 257]. У цьому контексті важливим завданням постає аналіз поглядів Олександра Яковича на проблеми естетичного виховання.

Життєвий шлях, просвітницьку діяльність, творчу спадщину О.Кониського певною мірою досліджували О. Александров, Г. Белан, Т. Камишова, О. Мисюра, Л. Ожоган, Н. Побірченко, Н. Скоробагатько та ін.

У науковій літературі питання естетичного виховання розглядали І. Зарудна, Р. Куренкова, І. Ларіна, Л. Левчук, О. Михайличенко, В. Полуніна, Т. Танько, Т. Тюльпа, Г. Шевченко та ін.

Мета статті – проаналізувати погляди видатного українського педагога О.Кониського на проблеми естетичного виховання молоді.

Гармонійний розвиток людини неможливий без її естетичної вихованості. За визначенням Н. Волкової, естетичне виховання – педагогічна діяльність, спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси [2, с. 121].

Мета естетичного виховання полягає у формуванні високого рівня естетичної культури особистості, її здатності до естетичного освоєння дійсності. Під естетичною культурою розуміють сформованість у людини естетичних смаків, знань, ідеалів, здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, потреба вносити прекрасне в навколишній світ, охороняти природну красу [2, с. 121].

Рівень естетичної культури виявляється як у розвитку всіх компонентів естетичної свідомості (почуттів, поглядів, переживань, смаків, потреб, ідеалів), так і в розвитку вмінь і навичок активної перетворюючої діяльності в мистецтві, праці, побуті, людських взаєминах. Естетична свідомість – форма суспільної свідомості, особливе духовне утворення, яке характеризує естетичне ставлення людини до дійсності через естетичні почуття, уявлення, погляди, ідеї.

Структуру естетичної свідомості складають:

1. Естетичні сприйняття. Виявляються у спостережливості, умінні помітити найсуттєвіше, що відображає зовнішню і внутрішню красу предмета, явища, процесу, відчувати радість від побаченого [2, с. 121].

2. Естетичні почуття – один з найскладніших видів духовного переживання, здібність до людської насолоди світом, потяг до краси, досконалості, гармонії. Естетичне почуття накладає відбиток на будь-який прояв діяльності і чуттєвого переживання людини. Воно забезпечує гармонізацію зовнішнього світу через діяльність, збагачує внутрішній світ людини, її духовні устремління. Головним засобом естетичного почуття є мистецтво [3, с. 48-54].

3. Естетичні судження – форма естетичної свідомості, в якій виражається естетичне ставлення людини до предметів та явищ через ствердження чи заперечення їх естетичної цінності [4, с. 123]. Естетичне судження являє собою логічне осмислення сприйнятого в єдності з інтуїтивним розумінням.

4. Естетичні смаки – емоційно-оцінне ставлення людини до прекрасного, здатність до індивідуального відбору естетичних цінностей, а тим самим до саморозвитку і самовиховання. Естетичний смак є своєрідним почуттям міри, умінням знаходити необхідну достатність в особистому ставленні до світу культури і цінностей. Наявність естетичного смаку проявляється як відповідність внутрішнього і зовнішнього, гармонія духу і соціальної поведінки [3, с. 54-58].

5. Естетичний ідеал – одна з форм активного естетичного відображення дійсності, здатного відкинути несуттєве і проникнути в сутність предмета; особливе духовне утворення, в якому ідеально співвідносяться цілісність, творчість, досконалість [3, с. 59-63]. Це своєрідний взірець, з позиції якого людина оцінює явища, предмети дійсності. Відображає уявлення про красу, її еталони.

Найважливішим завданням естетичного виховання є формування і розвиток естетичного сприйняття, яке складає основу естетичного почуття.

На необхідності естетичного виховання в процесі навчання акцентували видатні педагоги минулого. Так, К. Ушинський убачав прояв прекрасного в безпосередній дії на почуття. Естетичні почуття він відносив до вищих, духовних переживань, які, в свою чергу, ґрунтуються на діяльності органів відчуттів. Педагог уважав, що можливість відчувати одночасно ціле і найменші його дрібниці є чуттєвою основою можливості насолоджуватися гармонією створінь природи і мистецтва. К. Ушинський виходив з єдності естетичного та естетичного, підкреслюючи, що естетичне почуття є сприйняття істини в образній формі, а тому прагнення до досконалості є основою всіх естетичних і моральних почуттів [5, с. 264].

На вагомості естетичного виховання наголошував і Олександр Якович Кониський, котрий, як і його попередник, відстоював ідею єдності етичного й естетичного, адже залучення дитини до прекрасного сприяє формуванню її світогляду, морального обличчя, формуванню національно свідомої особистості.

Важливою передумовою формування естетичних поглядів педагога було виховання у родині Кониських, в якій панував культ освіти, прищеплення любові до книги, поваги до народних звичаїв. Про це свідчить автобіографічне оповідання «Як мене зачували», в якому автор ділиться спогадами про український народний звичай – 14 грудня, на свято Наума, «наставляти на ум» майбутніх учнів. О. Кониський згадує, як у присутності всіх членів сім'ї, в урочистій атмосфері, сповненій глибокої поваги до книги, відбувався обряд «заучування»: прочитавши молитви, дід Корній подарував Сашку буквар, показав букви [6, с. 13-15].

Сприяло формуванню естетичних поглядів Олександра Яковича і виявлення зацікавленості поезією, особливо захоплення творчістю Т. Шевченка: «...я з щедрої Тарасової руки напився з повної чаші народних сліз; гіркі вони і не сказати, які гіркі, зате з ними влилася в мої жили і та тиха гаряча любов до рідного краю і народу, що цілий вік мій гріє мене, духотворить, піддержувала, коли траплялося спотикнутися, і не давала мені «валитися гнилою колодою». Вже певна річ, що з тим Богом, з тим символом піду я і на вічний спочин...» [7, с. 3]. Відомо, що все своє життя О. Кониський присвятив вивченню біографії і творчості видатного поета і художника.

Естетичні смаки Олександра Яковича розвивалися і під впливом складання власних віршів. Зокрема, С. Єфремов зазначав: «Як поет, відзначається Кониський прозорою думкою й легким та чистим віршем» [8, с. 323]. Особливо яскраво виявляються естетичні смаки О. Кониського у творах «Люблю», «Українська пісня», «Біля моря в Криму», «Біля моря в Одесі». Хоча варто зауважити, що значна частина його поезій присвячена злободенним темам, які він намагався розв'язати по-сучасному, з

громадянським пафосом.

Розглядаючи виховання, як формування світогляду дитини, її морального обличчя, розвиток естетичних смаків, О. Кониський підкреслював необхідність залучення всіх виховних сил суспільства і природи [9, с. 147]. Естетичне виховання визнавалось педагогом важливою складовою навчально-виховного процесу, адже воно спрямоване не лише на формування естетичних почуттів особистості, але й є основою її гармонійного розвитку.

Естетичні почуття, зазначав О. Кониський, найбільш повно проявляються в художній літературі, музиці, любові до рідної природи.

Художня література формує в учнів естетичні смаки в широкому сенсі слова, сприяє виробленню естетичного ідеалу, прилучає до національної та загальнолюдської культури. Значне місце в естетичному вихованні вчений відводив народній поетичній творчості, зокрема приказкам та прислів'ям. На думку педагога, вони не тільки мають велику вагу для пізнання мови, але сприяють формуванню естетичних смаків. О. Кониський був глибоко переконаний, що література тільки тоді є джерелом і засобом естетичного виховання, коли вона відповідає духу народності. «Приказки – це квітки народної мови, це криниця чистої води, тої словесної води-краси, якою народ раз-у-раз живе і пишається. Приказки – дзеркало народної душі, тут вона щогодини, щохвилини! Це наша коштовніша скарбниця...» [10, с. 41]. «Ніде так бережно народ не заховує чистоти й лаконічності своєї мови, як у приказках; тут поруч з формами й словами старезними, ростуть і ростуть нові квітки народної мови. Ніде розкіш мови народної не показується виразніше, квітніше, як на килимі приказок і прислів'їв: вони академія нашої мови; до неї освіченим людям треба йти вчитися народній мові й формам її, замість того, щоб безбач (без мети, наосліп – І.Т.) «ковати» нові слова. Народ сам творить «оздобу» власної мови й легко спостерігати, як він змагається проти чужих блищ (блищиків, блискіток – І.Т.), приригованих (прикріплених – І.Т.) до його одежі» [11, с. 73].

Серед дієвих засобів естетичного впливу на особистість О. Кониський виділяв музику і спів. Музика грає величезну роль у житті людини. Під її впливом облагороджуються почуття, вона приносить неповторні за ступенем виховного впливу хвилини насолоди прекрасним. Пісня може окрилювати людину, високо піднімати національне чуття, сподівання, «наливати в душу почуття гуманізму». Але тільки ті пісні здатні пробудити в людині естетичні почуття, справедливо підкреслював учений, які є «правдиво народними, національними, витканими на основі чистого, високого, людського почуття любові» [10, с. 41].

Свої переконання О. Кониський виразив, написавши урочистий твір-хорал «Молитва за Україну» («Боже великий, єдиний, нам Україну храни»), який у 1885 р. був покладений на музику М. Лисенком. У творі утверджуються ідеали волі, духовності, любові до рідного краю, патріотичні мотиви тісно переплітаються з гуманістичними ідеями. Зараз твір «Молитва за Україну» визнаний офіційним духовним гімном України.

Особливе місце в естетичному вихованні О. Кониський відводив природі: природа «гріє і пестить душу», «будить і годує допитливий мозок»; насичує фантазією і «вигодовує увесь організм духовно-моральний» [7, с. 34]. Пишучи про дитинство Т. Шевченка, він відзначав ту величезну роль, яку зіграла мальовнича природа у формуванні естетичних поглядів і смаків Тараса Григоровича: «Гайсання вітру по полю, гомін листви в діброві, пісні солов'я і щебетання птаства глибоко западали в молоду його душу, природна краса місцевості брала його за очі, вабила його серце і напоювала незримими чарами... На волі, на просторі... в душу до маленького Тараса западали перші зерна тієї широкої фантазії, що потім розгорнулася так сяєвно, пишно, розкішно» [7, с. 34].

Отже, в основу морально-естетичного та громадянського виховання О. Кониський закладає емоційний відгук на прекрасне в природі рідного краю. Так формується національно свідомою особистість, здатна відчувати себе невід'ємною складовою навколишньої дійсності.

Погляди О. Кониського на сутність естетичного виховання та шляхи реалізації в педагогічному процесі розкриті в його підручнику «ГраMATка, або Перша читанка задля початку вчення» (1882 р.). У зміст підручника включений доступний дитячому розумінню матеріал про природу і суспільство. Зміст художніх творів, поданих у «ГраMATці», дозволяє здійснювати моральне та естетичне виховання. Такі вірші, як «Село», «Сиротина» О. Кониського, уривок із «Псалмів Давидових» Т. Шевченка виховують любов до батьківщини, своєї землі, свого народу. Вірші «Вечір» («Садок вишневий коло хати») Т. Шевченка, «Сон», «Весна», «Літом», «Обжинки», «Осінь» О. Кониського розкривають красу української природи в різні пори року, прилучають учнів до мистецького світосприйняття [12].

Таким чином, у творчій спадщині О. Кониського знаходимо багато цінних думок щодо естетичного виховання підростаючого покоління. Особливо актуальною є ідея нерозривної єдності естетичного, морального та національного виховання, яка червоною ниткою проходить через усю творчість педагога.

Використані джерела:

1. Українська педагогіка в персоналіях: У 2-х кн. Кн. 1: X – XIX ст. / ред. О.В. Сухомлинська. – Київ: Либідь, 2005. – 621 с.
2. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / Н.П. Волкова. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 576 с.
3. Естетика: Підручник / Л.Т. Левчук, Д.Ю. Кучерюк, В.І. Панченко; За заг. ред. Л.Т. Левчук. – К.: Вища шк., 1997. – 399 с.
4. Куренкова Р.А. Эстетика: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Р.А. Куренкова. – М.: Издат-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003 – 368 с.
5. Ушинский К. Д. Собрание сочинений: В 11-ти томах / К.Д. Ушинский. Ред. кол.: А.М. Еголин (глав. ред), Е.Н. Медынский, В.Я. Струминский. – М.-Л.: Издательство АПН РСФСР, 1948-1952. – Т. 10. – 609 с.

6. Кониський О. Я. Знахідка. Оповідання / О.Я. Кониський. – К.: Веселка, 1992. – 18 с.
7. Кониський Олександр. Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя / Олександр Кониський. – К.: Дніпро, 1991. – 702 с.
8. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – К.: Femina, 1995. – 540 с.
9. Кониський О. Потреба морального виховання в Україні / О. Кониський // Правда. – 1888. – Випуск III. – Рочник ХНІ. – Том I. – Грудень. – С.147.
10. Кониський О.Я. Доля одного письменника / О.Я. Кониський // Зоря. – 1887. – Лютий. – Рочн. VIII. – С. 40-43.
11. Кониський О. (С. Ж.) Бібліографічні замітки. Нова збірка народних малоруських приказок. Впорядкував М. Комаров / О. Кониський // Правда. – 1890. – Випуск VII. – Т. III. – Квітень. – С. 72-73.
12. Кониський О. (О. К.) Граматка, або Перша читанка задля початку вчень / О. Кониський. – Київ, 1882. – 48 с.

Turchyna I.S.

AESTHETICALLY UPBRINGING IN O. KONYSKI'S PEDAGOGICAL LOOKS SYSTEM

In the article a place and role of aesthetically upbringing in O. Konyski's creative heritage is exposed, the detached means of aesthetic upbringing such as artistic expression, music, nature of native land.

Keywords: aesthetically upbringing, moral upbringing, national upbringing.